

Paranormal Phenomenon: The Evaluation and Rebuilding of Definitions

Akbar Amiri*

Mahdi Azimi**

Abstract

Introduction

The quiddity of paranormal phenomena has been interesting and questionable throughout human history and mankind has always tried to understand it in format of various names and titles.

When it is talked about these phenomena, some people try to prove them and others try to deny them; Without having a common and precise definition of these phenomena in advance. in other words; Before giving a reason for existence or non-existence of "X", we must have a precise definition of it. that has all the conditions of a correct and logical definition, otherwise any discussion about "X" will be useless and other than adding ambiguity, it does not help to clarify the matter.

For this reason, in this article we have tried to examine the most popular definitions of paranormal phenomenon that has been presented so far and after analyzing the advantages and disadvantages of each definition over each other to provide the basis for reaching a fairly accurate definition of these phenomena.

Our position in this article is that it is possible to reach an accurate definition of paranormal phenomenon.

---

* Ph.D in Philosophy and Theology, Department of Philosophy and Theology, Faculty of Theology and Islamic Studies, University of Tehran, Tehran, Iran, akbaramirikandole@gmail.com

** Associate Professor, Department of Philosophy and Theology, Faculty of Theology and Islamic Studies, University of Tehran, Tehran, Iran (Corresponding Author), Mahdiazimi@ut.ac.ir

Date received: 07/05/2021, Date of acceptance: 02/08/2021

Copyright © 2018, This is an Open Access article. This work is licensed under the Creative Commons Attribution 4.0 International License. To view a copy of this license, visit <http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/> or send a letter to Creative Commons, PO Box 1866, Mountain View, CA 94042, USA.

We try to pave the way for a better definition, which in our opinion is the ninth definition; by showing the defects and strengths of each definition.

We must note that our claim in this article is not to provide a very precise definition but it is to show this matter that contrary to popular belief; provided definitions of paranormal phenomenon are not perfect.

However, it is possible to take steps and try to achieve the almost accurate definition that does not have the drawbacks of previous definitions.

Although there is a long way to go to reach an absolutely accurate definition and walking this way requires many steps; This article can be one of the first steps.

Methods and Matterial

Our research method in this article is a rational method that includes deductive method. However, we also used experimental data to show the accuracy of our results.

Results and Discussion

Before defining the paranormal phenomenon, a distinction must be made between three categories: normal, unnormal and paranormal phenomena.

Phenomena that we call paranormal are divided into two categories: the first category is phenomena that are "aparrantly" paranormal that with the advancement of science, we may no longer consider them paranormal, The second category is phenomena that are truly paranormal.

Although ordinary people do not have a clear criterion for distinguishing between normal and unnormal phenomena; None of them doubts the existence of unnormal phenomena, but still they doubt the existence of paranormal phenomem and are skeptical about putting them in the category of unnormal phenomena.

However, there are phenomena that are candidates for the paranormal category our definition should be such that it includes aparrantly paranormal phenomena.

Since Ducasse's definition of paranormal phenomena is based on natural causation, his definition is not accurate, beacause causality in paranormal phenomena may be another type of causality. Definitions based on scientific inexplicability are also not appropriate because first, many natural phenomena, such as gravity, do not yet have a scientific explanation and yet no one calls them paranormal.

Secondly, if we consider it absolutely scientifically inexplicable, we have denied the possibility of their occurrence. Broad's definition, which is based on basic limiting principles, is not correct either. because the exact number of these principles is not known and there is doubt in their basicity.

Scriven's definition, while introducing the component of consciousness, is still ambiguous. The ninth definition, which is the one we have provided, has at least one major

advantage over the other definitions; and that by knowing these phenomena beyond time and space considers phenomena such as precognition and clairvoyance to be rationally explainable without considering them empirically explicable.

Conclusion

The first step in explaining paranormal phenomena is to try to reach an accurate definition of them.

In parapsychology, different conceptual definitions of these phenomena have been presented. which are mainly based on scientific inexplicability.

The definition based on scientific inexplicability, if it is limited to a specific time, then includes normal and unnormal phenomena as well and it will no longer be an exact definition, even if it is not limited to a specific time and we consider the supernatural phenomenon to be absolutely inexplicable, then we have denied the possibility of its occurrence.

In Islamic philosophy and mysticism, there are valuable discussions about the paranormal phenomenon but they have two problems, the first of which is their dependence on religious and theological issues and the lack of an independent and phenomenological research on them. another problem is that most of their definitions of a paranormal phenomenon are based on mentioning referents of concept of this phenomenon and fail to provide a precise conceptual definition.

Since in the first eight definitions, the criterion of scientific inexplicability constitutes at least one of the key elements of the definition of the paranormal phenomenon. until we have a precise and clear definition of science and its scope, none of them can be considered a proper definition of the paranormal phenomenon. however, it seems that the ninth definition, that is, the definition we have given, does not have this defect because it is not based on scientific inexplicability and it has advantages that even Scriven's definition lacks. simplicity, comprehensiveness and compatibility with customary understanding are important advantages of this definition over previous definitions. therefore, until we reach a completely accurate definition of these phenomena, the ninth definition is better and more accurate than other definitions.

Keywords: Paranormal phenomenon, Parapsychology, Unnormal, Scientific inexplicability, Khargh-e adat.

Bibliography

- Beloff, J. (1978), "Explaining the Paranormal, with Epilogue-1977", in: J. Ludwig (ed.), *Philosophy and Parapsychology*, Buffalo, New York: Prometheus Books.
- Broad, C. D. (1962), *Lecture on Psychical Research*, London: Routledge and Kegan Paul.

- Broad, C. D. (2009), *The Relevance of Psychical Research to Philosophy*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Dobbs, A. (1967), "The Feasibility of Psychical Theory of ESP", in: J. R. Smythies (ed.), *Science and ESP*, London: Routledge and Kegan Paul.
- Ducasse, C. J. (1945), "Paranormal Phenomena, Nature and Man", *JASPR* 45.
- Irwin, H. J. (1993), "Belief in the Paranormal, a Review of Empirical Literatur", *The Journal of American Society for Psychical Research*, vol. 87, no. 1.
- Schmidt, H. (1978), "Can an Effect Precede its Cause? A Model of the Non-causal World", *Foundation of Psychic*, vol. 8, no. 5-6.
- Scriven, M. (1978), "Explanation of the Supernatural", in: S. C. Thakur (ed.), *Philosophy and Psychical Research*, New York: Humanities Press.
- Smythies, J. R. (ed.) (1967), *Science and ESP*, London: Routledge and Kegan Paul.
- Tart, C. T. (2012), *The End of Materialism*, Berkeley: Fearless Books.
- Thakur, S. D. (ed.) (1976), *Philosophy and Psychical Resreach*, New York: Humanities Press.
- Tobacyk, J. J. and G. Milford (1983), "Belif in Paranormal Phenomen: Assesment Instrument Development and Implications for Personality Functioning", *Journal of Personality and Social Psycholog*, vol. 24, Issue 2.
- Walker, E. H. (1975), "Foundations of Parapsychical and Parapsychological Phenomena", in: L. Oteri (ed.), *Quantom Phisics and Parapsychology*, New York: Parapsychology Foundation.
- Abu Naeem Isfahani, Ahmad Ibn Abdullah (1405), *Hilyat al-Awliya va Tabaqat al-Asfiya*, vol. 10, Beirut: Dar al-Fikr [In Persian].
- Ghazali, Abu Hamed Mohammad (1361), *Kimiaye Sa'adat*, Tehran: Elmi- Farhangi [In Persian].
- Jam Namghi, Sheikh Ahmad (1368), *Anis Al-Taebin*, Tehran: Toos [In Persian].
- Jorjani, Al-Sayyid Al-Sharif Abdul Mohammad (1368), *Definitions*, Tehran: Nasser Khosrow [In Persian].
- Lari, Abdul Ghafoor (1343), *Completion of Nafhat Al-Ans*, Afghanistan: Anjoma-e Jami [In Persian].
- Mustamali Bukhari, Abu Ibrahim Ismail ibn Mohammad (1363), *Explanation of the Definition of the Religion of Sufism*, Tehran: Asatir [In Persian].
- Siraj Tousi, Abu Nasr (1382), *Al-Lama Fi Al-Tasuf*, trans. Mehdi Mohabbaty, Tehran: Asatir [In Persian].

پدیده فراطبیعی: برسنجش و بازسازی تعریفها

اکبر امیری*

مهدی عظیمی**

چکیده

تعریف پدیده‌های فراطبیعی بر هر تبیینی از آنها مقدم است و بنابراین، تحلیل دقیق تعاریف ارائه‌شده از این پدیده‌ها در تبیین آنها نقشی بنیادین دارد. در فراوان‌شناسی تعریف «پدیده فراطبیعی» با معیار تبیین‌ناپذیری علمی اشکالات و ابهامات فراوانی دارد. در فلسفه و عرفان اسلامی نیز تعریف «پدیده فراطبیعی» نه به‌صورت تعریف مفهومی، بلکه بیش‌تر از راه ذکر مصادیق و اقسام آن صورت گرفته است. آنچه در این مقاله بی‌می‌جوئیم تحلیل، نقد، و تکمیل این تعاریف است و پس از ارائه و نقد هشت تعریف از پدیده فراطبیعی به ارائه تعریف خود از این پدیده می‌پردازیم که به‌نظر ما دقیق‌تر و بهتر از هشت تعریف پیشین است.

کلیدواژه‌ها: پدیده فراطبیعی، فراوان‌شناسی، تبیین‌ناپذیری علمی، خرق عادت.

۱. مقدمه

چیستی پدیده‌های فراطبیعی و خارق‌العاده در طول تاریخ انسان همواره جالب و پرسش‌برانگیز بوده و بشر سعی کرده است در قالب نام‌ها و عناوین گوناگون آن را فهم کند. هنگامی که از این پدیده‌ها سخن به‌میان می‌آید عده‌ای درصدد اثبات و عده‌ای درصدد انکار آنهایند، بدون این‌که از قبل تعریف مشترک و دقیقی از این پدیده‌ها

* دکترای فلسفه و کلام اسلامی، گروه فلسفه و کلام اسلامی، دانشکده الهیات و معارف اسلامی، دانشگاه تهران، تهران، ایران، akbaramirikandole@gmail.com

** دانشیار گروه فلسفه و کلام اسلامی، دانشکده الهیات و معارف اسلامی، دانشگاه تهران، تهران، ایران (نویسنده مسئول)، mahdiazimi@ut.ac.ir

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۰۲/۱۷، تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۰۵/۱۱

داشته باشند. به عبارت دیگر، پیش از اقامه دلیل بر این که x وجود دارد یا x وجود ندارد باید تعریف دقیقی از x داشته باشیم که همه شروط تعریف درست منطقی را برآورد؛ وگرنه، هرگونه بحثی درباره x بی‌فایده خواهد بود و غیر از افزودن ابهام هیچ کمکی به روشن شدن مطلب نمی‌کند. از همین رو، در این مقاله کوشیده‌ایم تا به بررسی مشهورترین تعاریفی که از پدیده فراطبیعی ارائه شده است بپردازیم و پس از تحلیل مزایا و نقایص هریک از این تعاریف نسبت به هم زمینه را برای رسیدن به تعریف نسبتاً دقیقی از این پدیده‌ها فراهم کنیم. موضع ما در این مقاله این است که دست‌یافتن به تعریفی دقیق از پدیده فراطبیعی امری ممکن است و ما تلاش می‌کنیم تا با نشان‌دادن کاستی‌ها و نقاط قوت تعاریف مختلف از پدیده فراطبیعی راه را برای ارائه تعریفی بهتر که از نظر ما همان تعریف نهم است هموار کنیم؛ اما باید توجه داشت که ادعای ما در این مقاله نه ارائه تعریفی کاملاً دقیق از پدیده فراطبیعی، بلکه نشان‌دادن این مطلب است که برخلاف عقیده رایج تعاریف ارائه‌شده از پدیده فراطبیعی بی‌نقص نیستند؛ باوجود این می‌توان برای رسیدن به تعریفی نسبتاً دقیق که اشکالات تعاریف قبلی را نداشته باشد گام برداشت و تلاش کرد. هرچند تا دست‌یابی به تعریف دقیق راهی طولانی درپیش است که پیمودن آن نیازمند گام‌های فراوانی است، اما این مقاله می‌تواند یکی از گام‌های نخستین باشد.

۲. ضرورت تمایز میان سه مقوله طبیعی، غیرطبیعی، و فراطبیعی

درمیان فراروان‌شناسان، اولین کسی که واژه «فراطبیعی» (paranormal) را به کار برد کورت جان دوکاسه (Curt John Ducasse) بود. او این واژه را به سبب تفکیک پدیده‌هایی که موضوع فراروان‌شناسی‌اند از پدیده‌های موردبحث در روان‌شناسی به کار برد. از نظر او، موضوعات حوزه فراروان‌شناسی را نمی‌توان زیرمجموعه‌ای از روان‌شناسی به معنای استاندارد و پذیرفته‌شده آن دانست. بنابراین، او سعی کرد تا حوزه و دامنه مباحث فراروان‌شناسی را دقیقاً مشخص و آن را از علوم مشابه متمایز کند.

بسیاری از مردم به صورتی مبهم میان سه نوع پدیده تمایز می‌گذارند: پدیده‌های عادی، پدیده‌های نادر، و پدیده‌های واقعاً عجیب و آن‌جهانی (چه نادر باشند، چه نباشند). این تمایز عرفی با تمایز علمی پدیده‌ها و دسته‌بندی آن‌ها به طبیعی (normal)، غیرطبیعی (abnormal)، و فراطبیعی (paranormal) تاحدی مطابقت دارد. از آن‌جاکه کاربرد

واژه «فراطبیعی» عمدتاً مبتنی بر این سه گانه است، هرگونه توضیحی برای این واژه در صورتی موفقیت آمیز است که این سه مقوله را لحاظ کند. اگرچه این تقسیم سه گانه مبهم است، اما این ابهام به قدری نیست که مانع تحقیق در باب مرز دقیق پدیده‌های فراطبیعی با پدیده‌های طبیعی و غیرطبیعی شود. شاید نتوانیم معین کنیم که برخی پدیده‌های خاص دقیقاً در کدام یک از این سه مقوله جای می‌گیرند، اما برای تشخیص هریک از این سه مقوله معیارهایی وجود دارد که با در نظر گرفتن آنها می‌توان مصادیق زیادی برای هریک از این سه مقوله یافت.

در باب دسته‌ای از پدیده‌ها همگان توافق دارند که پدیده‌هایی طبیعی و عادی‌اند، مانند غروب خورشید، رعد و برق، جزر و مد، و هزاران پدیده دیگر از این نوع؛ اما دسته‌ای دیگر از پدیده‌ها وجود دارند که غیرطبیعی‌اند، مانند برخی اختلالات جسمی خاص (برای مثال، کسانی که دو سر دارند یا کسانی که نیمی از بدن آنها زن و نیم دیگر مرد است). با این که میان برخی پدیده‌های غیرعادی با پدیده‌های غیرطبیعی هم‌پوشانی و اشتراک وجود دارد، اما این دو نوع از پدیده‌ها یکی نیستند. عبور ستاره دنباله‌دار، زلزله، سیل مهیب، و خورشید گرفتگی کامل، با این که غیرعادی و نادرند، به گونه‌ای نیستند که بتوان آنها را غیرطبیعی به حساب آورد.

برای دو نوع پدیده فوق‌الگوهای آشکار و واضحی داریم، اما تعریف‌الگویی از پدیده‌ها تحت عنوان «فراطبیعی» قدری مشاجره‌انگیز و محل نزاع است. تعریف محتاطانه‌تر این است که مواردی از پدیده‌ها وجود دارند که «ظاهراً» فراطبیعی‌اند. نمونه‌های این پدیده‌ها را می‌توان از تحقیقات تجربی‌ای که در زمینه ادراکات فراحسی (extra sensory perceptions: ESP)، دورجنبانی (telekinesis)، وساطت میان اشخاص و ارواح (mediumship)، پیش‌آگاهی (precognition)، و ... صورت گرفته است استخراج کرد.

این که در تعریف این پدیده‌ها قید «ظاهراً» را به کار بردیم از اهمیت آنها نمی‌کاهد. علاوه بر این، برخی از پدیده‌هایی که ظاهراً فراطبیعی‌اند ممکن است واقعاً هم فراطبیعی باشند یا این که لازم باشد از حیث وجودشناختی آنها را در حالت تعلیق بگذاریم.

۳. ملاک تمایز میان پدیده‌های طبیعی، غیرطبیعی، و فراطبیعی

حال باید دید که ملاک تمایز میان پدیده‌های غیرطبیعی و فراطبیعی دقیقاً چیست و چه خصوصیتی آنها را از هم جدا می‌کند. در این که پدیده‌های غیرطبیعی وجود دارند

هیچ شکی نیست و با این که مردم خط تمایز واضحی میان پدیده‌های طبیعی و غیرطبیعی ندارند، هیچ‌یک از آن‌ها در وجود پدیده‌های غیرطبیعی تردیدی ندارد. اما مردم در این که پدیده‌های فراطبیعی وجود دارند و آیا می‌توان به نحوی آن‌ها را در مقوله پدیده‌های طبیعی جا دارد یا نه تردید دارند. با این حال، چه وجود مصادیق این مقوله را بپذیریم و چه نپذیریم، پدیده‌هایی وجود دارند که نامزد جای گرفتن در این مقوله‌ها هستند و از بقیه پدیده‌ها برای جای گرفتن در این مقوله محتمل‌ترند. تعریف درست از مقوله پدیده‌های فراطبیعی تعریفی است که بتواند معیاری به ما ارائه دهد که با آن بتوانیم پدیده‌های ظاهراً فراطبیعی را نیز در آن جای دهیم. بنابراین، ما به دنبال تعریفی هستیم که بتواند پدیده‌هایی را که به طور بدیهی «ظاهراً فراطبیعی» هستند در خود جای دهد.

ذکر این نکته لازم است که برخی تعاریف ممکن است پدیده‌های فراطبیعی را زیرمجموعه‌ای از پدیده‌های غیرطبیعی معرفی کنند و برخی دیگر از تعاریف نیز ممکن است این دو را دو مقوله متمایز بدانند که هیچ اشتراکی با هم ندارند. هر دوی این تقسیم‌ها گزینه‌های معقول و محتملی برای تقسیم درست‌اند، اما برای فهمیدن این که کدام یک دقیق‌تر است هنوز نیاز به بررسی بیش‌تری داریم. اگر به تعریف دقیقی از پدیده‌های فراطبیعی دست یابیم، آن‌گاه معیار تمایز این پدیده‌ها با پدیده‌های طبیعی و غیرطبیعی هم به دست خواهد آمد.

۴. تعریف پدیده‌های فراطبیعی به عنوان پدیده‌ای غیرقابل تبیین علمی

دوکاسه تعریفی از پدیده‌های فراطبیعی ارائه داد که بعدها به شکل‌های دیگر و ساده‌تری تغییر یافت و غالباً از سوی فراروان‌شناسان متقدم و افراد غیرمتخصص به کار می‌رود. این تعریف اساساً ناقص است اما نقایص آن آموزنده است و می‌تواند ما را به تعاریف بهتری ره‌نمون شود. تعریفی که دوکاسه از پدیده فراروانی پیش‌نهاد می‌دهد این است:

۱.۴ تعریف اول

پدیده P فراطبیعی است، اگر و تنها اگر الف) علت P از آن دست پدیده‌هایی نباشد که پدیده‌های عادی از آن ناشی می‌شوند؛ و ب) علت پدیده P در علوم طبیعی به عنوان علتی که بتواند چنین پدیده‌ای را نتیجه دهد شناخته نشده باشد. یکی از مزیت‌های این تعریف که دوکاسه هم به آن اشاره می‌کند این است که اجازه می‌دهد دامنه پدیده‌های فراطبیعی با گذر

زمان و متناسب با پیشرفت علوم تغییر یابد. بنابراین، طبق این تعریف پدیده‌هایی که فراطبیعی نامیده می‌شوند ممکن است در آینده غیرطبیعی یا حتی طبیعی قلمداد شوند. نمونه‌های فراوانی را می‌توان ذکر کرد که در آن زمان علم نمی‌توانسته است آن‌ها را تبیین کند، اما بعدها از عهده تبیین آن‌ها برآمده است. برای مثال، در گذشته برای خورشیدگرفتگی، هیپنوتیزم، و پدیده‌های مختلف الکترومغناطیسی تبیین علمی وجود نداشت و این پدیده‌ها غیرطبیعی یا فراطبیعی قلمداد می‌شدند، اما بعدها تبیین علمی آن‌ها یافت شد و در مقوله پدیده‌های طبیعی قرار گرفتند.

با این که دقیقاً نمی‌توان گفت که تعریف دوکاسه از پدیده‌های غیرطبیعی چه بوده است، اما می‌توان گفت که از نظر او پدیده‌های فراطبیعی با پدیده‌های غیرطبیعی و طبیعی متفاوت‌اند. از نظر او، دو نوع پدیده اخیر می‌توانند با علم تبیین شوند و تفاوت پدیده طبیعی با پدیده غیرطبیعی هم به تفاوت در میزان تکرار و فراوانی آن دو برمی‌گردد (Ducasse 1945: 129-149). اما همان‌طور که قبلاً اشاره کردیم، برای تمایز نهادن میان پدیده طبیعی و غیرطبیعی به ملاک دقیق‌تری احتیاج داریم.

در مجموع، تعریف دوکاسه نقایص زیادی دارد. قسمت الف تعریف و پیش‌فرضی که پشت آن است و نیز تأکید دوکاسه به «علت» پدیده، همگی، مشهود و آشکارند. نحوه ظهور پدیده‌های فراطبیعی ممکن است از نحوه ظهور پدیده‌های طبیعی قابل تمایز نباشد. برای مثال، قاب عکس بر روی دیوار ممکن است به علت‌های مشابهی نظیر وزیدن باد یا عمل جادوگر به پایین افتد، که همه این علت‌ها مکانیکی‌اند؛ اما گاهی هم ممکن است این افتادن براثر دورجنبانی باشد و نتوان علت مکانیکی خاصی به آن نسبت داد. بنابراین، نحوه به‌کاربردن مفهوم علت در قسمت الف تعریف دوکاسه پیش‌فرض گرفتن این امر است که همه روی‌دادها حتماً علتی مکانیکی دارند.

علاوه بر این که تأکید دوکاسه بر علت مکانیکی یا عادی غیرمعقول است، قسمت الف تعریف او مشکل دیگری هم دارد و آن این که در تعریف او هر پدیده فراطبیعی به دو علت تعلق دارد: یکی علتی طبیعی که آن پدیده به‌طور طبیعی از آن ناشی می‌شود و دوم علتی که آن پدیده به‌صورت فراطبیعی از آن ناشی می‌شود. برخی پدیده‌ها را که بیش از یک علت دارند نمی‌توان طبیعی و عادی دانست.^۱ برای مثال، پدیده تجسم ارواح را که بیش از یک علت دارد نمی‌توان عادی و طبیعی دانست. از طرف دیگر، برخی دیگر از پدیده‌ها نظیر دورآگاهی (telepathy) و روشن‌بینی (clairvoyance) را که ممکن است فقط یک علت داشته باشند فراطبیعی می‌دانیم. بنابراین، در نظر گرفتن دو علت برای یک پدیده (علت طبیعی و

علت فراطبیعی) نمی‌تواند دال بر فراطبیعی بودن یا نبودن آن پدیده باشد. بنابراین، بهتر است از قسمت الف تعریف دوکاسه صرف‌نظر کنیم. تعریفی که باقی می‌ماند تعریف زیر است.

۲.۴ تعریف دوم

پدیده P فراطبیعی است، اگر و تنها اگر علوم طبیعی هنوز از یافتن علت آن ناتوان باشند. اما این تعریف اصلاح‌شده نیز تعریف خوبی نیست، زیرا عبارت «علوم طبیعی هنوز از یافتن علت آن ناتوان باشند» مبهم است. فرض کنید پدیده P قابلیت تبیین علمی با علوم طبیعی حال حاضر را داشته باشد، اما هنوز کسی نداند که این تبیین چیست. این محدودیت بشر در شناخت علت پدیده‌ها می‌تواند شامل پدیده‌های عادی یا غیرعادی باشد. بنابراین، صرف این‌که بشر نتواند تبیین علمی پدیده‌ای را پیدا کند نمی‌تواند ملاک خوبی برای فراطبیعی دانستن آن پدیده باشد، چراکه بشر هنوز علت بسیاری از پدیده‌های طبیعی مانند گرانش و منشأ سیاه‌چاله‌ها را نیز نتوانسته است با علم معاصر تبیین کند.

تعریف دوم می‌تواند تعریف خوبی باشد اگر عبارت «علوم طبیعی هنوز از یافتن علت آن ناتوان باشند» به معنای «هنوز هیچ‌کسی با علوم طبیعی نتوانسته است آن را تبیین کند» فهمیده شود. اما نباید فراموش کنیم که ما به دنبال تعریفی هستیم که شامل پدیده‌های «ظاهراً» فراطبیعی نیز بشود. بنابراین، برای این‌که ابهام تعریف دوم برطرف شود و از تمایز عمده میان پدیده‌های ظاهراً فراطبیعی و پدیده‌های واقعاً فراطبیعی اجتناب شود تعریف اصلاح‌شده به‌گونه زیر خواهد بود.

۳.۴ تعریف سوم

پدیده P فراطبیعی است، اگر و تنها اگر در قالب نظریات علمی معاصر قابل تبیین علمی نباشد. گرچه این تعریف از تعریف قبلی بهتر است، اما باز هم با اشکالاتی جدی مواجه است. تاریخ علم پر است از نظریاتی که به‌سبب مواجه شدن با رویدادی غیرعادی منسوخ شده‌اند و دانشمندان هنگام مواجه شدن با پدیده‌ای شگفت همواره نظریات گذشته را رها کرده و به نظریات جدید روی آورده‌اند. اما در طول تاریخ علم هیچ‌کس چنین رویدادهایی را که نظریات زمانه توانایی تبیین آن‌ها را نداشته‌اند فراطبیعی نام ننهاده است.

برای مثال، هنگامی‌که دانشمندان با حرکات عجیب سیاره عطارد مواجه شدند و نتوانستند آن را با فیزیک نیوتنی تبیین کنند از فیزیک نیوتن دست کشیدند و به نظریه

نسبت آینشتاین روی آوردند.^۲ آزمایش مایکلسون - مورلی^۳ هم نمونه دیگری از این دست است که نظریه وجود اتر نمی توانست آن را تبیین کند. اما نه حرکت عطارد و نه عدم وجود اتر فراطبیعی نام نگرفت. بنابراین، خطای بزرگ تعریف سوم این است که امور غیرعادی را، که دانشمندان در طول تاریخ علم با آن مواجه بودند و زمینه پیدایش نظریات جدید علمی شد، نیز داخل در پدیده های فراطبیعی می کند. به همین دلیل، دوکاسه سرانجام از تعریف پیش نهادی خود به نفع تعریفی که سی. دی. براد (C. D. Broad) از پدیده های فراطبیعی به دست داد صرف نظر کرد. تعریف براد به نوعی از تعریف دوکاسه و نسخه های اصلاح شده آن بهتر بود، با این حال نقایصی جدی داشت.

۱.۳.۴ پدیده های فراطبیعی و اصول محدود کننده پایه

دیدگاه براد در کتابش تحت عنوان *ارتباط روان پژوهی با فلسفه (The Relevance of Psychological Research to Philosophy)* و *درس گفتار درباره روان پژوهی (Lecture on Psychological Research)* به طور مفصل آمده است. برای آشنایی با دیدگاه براد در مورد پدیده های فراطبیعی ابتدا باید با مفهوم کلیدی اندیشه او یعنی «اصول محدود کننده پایه» (basic limiting principles) آشنا شویم.

اصول محدود کننده پایه از این روی اصول محدود کننده نامیده می شوند که در مورد این که اشیاء چگونه می توانند وجود داشته باشند یا چگونه می توانند شناخته شوند محدودیت قائل اند؛ و به این دلیل پایه خوانده می شوند که در مورد بنیادی ترین سیستم ادراکی ما هستند. براد درباره این اصول می گوید: «آنها ساختاری را تشکیل می دهند که زندگی عملی، نظریات علمی، و حتی اکثر مضامین تمدن صنعتی معاصر درون آن محدود شده اند. بنابراین این اصول صرفاً قوانین طبیعت نیستند و برای سیستم ادراکی ما نقشی مبنایی تر از قوانین طبیعت دارند» (Braod 1962: 3).

طبقه بندی براد از این اصول متناسب با مواضع او متفاوت است. او فهرست کاملی از آنها ارائه نمی دهد، اما از مثالها و نمونه هایی که می آورد می توانیم برخی از آنها را استخراج کنیم. براد در یکی از درس گفتارهایش چهار مورد از این اصول را ذکر می کند. اولین اصل محدود کننده پایه اصلی است که بر راه هایی که ما می توانیم از افکار یا تجربیات دیگران کسب دانش کنیم محدودیت قائل است. براد در این باره می گوید:

ما این امر را مسلم می دانیم که شخص الف نمی تواند از تجربیات درونی ای که شخص ب در زمان حال یا در گذشته داشته است مطلع شود، مگر به سه طریق:

۱. از طریق جملاتی که از خود شخص ب شنیده‌ایم یا از نوشته‌های او خوانده‌ایم یا جملاتی که از گفته‌ها یا نوشته‌های او روایت یا ترجمه شده است؛ ۲. با تفسیر گفتار، رفتار، و اعمال شخص ب؛ ۳. با دیدن وسایل و اشیای ماندگاری که شخص ب ساخته یا استفاده می‌کرده است (ibid.).

دومین اصل محدودکننده پایه در مورد این است که ما چگونه می‌توانیم از آینده باخبر شویم. «ما مسلم می‌دانیم که شخص نمی‌تواند رویدادی در آینده را که هنوز اتفاق نیفتاده است و هیچ اطلاعی از پیش‌زمینه‌ها و زنجیره علت و معلولی قبل از آن ندارد پیش‌بینی کند» (ibid.: 3-4).

سومین اصل محدودکننده پایه در مورد این است که ما چگونه می‌توانیم علت تغییری خاص در جهان فیزیکی باشیم. «ما مسلم می‌دانیم که شخص نمی‌تواند با اراده خود موجب تغییر یا حرکتی در جهان فیزیکی شود، مگر از طریق قسمتی از بدنش» (ibid.: 4). چهارمین اصل در مورد وابستگی ذهن به مغز است و به‌طور خاص به جاودانگی پس از مرگ مربوط است.

ما مسلم می‌دانیم هنگامی که بدن شخصی می‌میرد آگاهی فردی او که در طول حیات بدنش همراه بدن او بوده و از طریق آن خود را نشان می‌دهد نیز یا همراه مرگ بدن پایان می‌یابد یا اگر پایان نیابد ظهور و آشکار شدن این آگاهی برای افراد زنده روی زمین پایان می‌یابد (ibid.).

با این فهرست ناقصی که از اصول محدودکننده پایه براد نقل کردیم به تعریف او از پدیده‌های فراطبیعی نزدیک شدیم. قبل از تعریف پدیده‌های فراطبیعی، براد تعریفی از پدیده غیرطبیعی ارائه می‌دهد: «پدیده P غیرطبیعی است، اگر و تنها اگر به‌صورت بدیهی به‌نظر برسد با یکی از قوانین ثابت‌شده طبیعت و نه اصول محدودکننده پایه تعارض داشته باشد».

براد متذکر می‌شود که گاهی اوقات پدیده‌های غیرطبیعی در واقعیت تعارضی با قوانین طبیعی ندارند و می‌توان آن‌ها را با قوانین طبیعی موجود و شرایط مرزی خاص تبیین کرد. اما گاهی اوقات این پدیده‌ها به ما نشان می‌دهند که قوانین طبیعت استثنا دارند و باید این قوانین را تکمیل یا اصلاح کرد (ibid.). قبل از این که به تعریف براد از پدیده‌های فراطبیعی بپردازیم باید بگوییم که تعریف او از پدیده‌های غیرطبیعی چندان رضایت‌بخش نیست؛ زیرا بسیاری از پدیده‌های غیرطبیعی وجود دارند که با قوانین طبیعی تعارضی ندارند، اما باز هم

به آنها غیرطبیعی گفته می‌شود (برای مثال، وجود فردی با دو سر یا وجود فردی با بدنی که از زن و مرد تشکیل شده است). بنابراین، از آنجاکه نمی‌توان میان غیرطبیعی بودن و نادر بودن یک پدیده ارتباط مستقیمی قائل شد، تعریف پدیده غیرطبیعی هم‌چنان مبهم می‌ماند. البته ما در این جا لازم نیست خود را با مشکلات تعریف پدیده غیرطبیعی درگیر کنیم. ما فقط به دنبال تعریفی از پدیده فراطبیعی هستیم که تمام پدیده‌هایی را که ظاهراً فراطبیعی‌اند در بر بگیرد و از طرف دیگر شامل پدیده‌هایی که غیرطبیعی‌اند نشود، یعنی جامع و دربرگیرنده پدیده‌های فراطبیعی و مانع پدیده‌های غیرطبیعی باشد.

۴.۴ تعریف چهارم

تعریف براد از پدیده‌های فراطبیعی چنین است: پدیده P ظاهراً فراطبیعی^۴ است اگر به صورت بدیهی به نظر برسد که نه فقط با قوانین ثابت شده طبیعی، بلکه با یک یا چند اصل از اصول محدودکننده پایه هم در تعارض باشد. پدیده P اصالتاً فراطبیعی است اگر در واقعیت با یک یا چند اصل از اصول محدودکننده پایه تعارض داشته باشد (ibid.).

مزیت تعریف براد بر تعریف دوکاسه این است که به مشکلات ناشی از تعریف مبتنی بر علوم طبیعی دچار نیست. با این حال، نقص بزرگ آن کلی‌گویی و ابهام آن است. براد مشخص نمی‌کند که یک پدیده دقیقاً با چه چیزی باید تعارض داشته باشد تا این تعارض را تعارض با اصول محدودکننده پایه بدانیم. به همین دلیل، تعریف براد به علت مشخص نکردن ویژگی‌ها و مشخصات اصول محدودکننده پایه از ارزش کمی برخوردار است.

قبلاً گفتیم که دامنه پدیده‌های ظاهراً فراطبیعی ممکن است با تغییر زمان تغییر یابد، زیرا درک ما از جهان مدام در حال تغییر و پیشرفت است و بسیاری از پدیده‌هایی که فراطبیعی و آن‌جهانی تلقی می‌شوند ممکن است در آینده این‌جهانی و طبیعی تلقی شوند. اما حتی اگر دامنه پدیده‌های ظاهراً فراطبیعی با گذشت زمان نیز تغییر یابد، باز هم ما به ملاک‌هایی نیازمندیم که ویژگی‌های پدیده‌های فراطبیعی را صرف‌نظر از تغییرات تاریخی معین کند. یادآوری این نکته بد نیست که هیپنوتیزم در گذشته از سوی انجمن روان‌پژوهی (Society for Psychical Research) امری نظیر ادراکات فراحسی و دورجنبانی تلقی می‌شد و مانند آن دو به عنوان پدیده‌ای فراطبیعی مورد تحقیق واقع می‌شد و با هیچ‌یک از اصول محدودکننده پایه براد تعارض نداشت. حتی اگر تعریف خود را از پدیده فراطبیعی

محدود به دوره تاریخی خاصی کنیم، باز هم اصول براد برای تعریف کافی نیستند؛ زیرا این اصول در دوره تاریخی ما مورد قبول همه نیستند و حتی کسانی که معتقدند پدیده‌های فراطبیعی ممکن است فقط ظاهراً فراطبیعی باشند هم در پذیرفتن این اصول اجماع ندارند. برای مثال، بسیاری از مردم معتقدند که با ارواح باقی مانده کسانی که بدنشان مرده است در تماس هستند و این امر را فراطبیعی می‌دانند و نه طبیعی یا غیرطبیعی. بنابراین، آن‌ها اصل چهارم براد را رد می‌کنند.

مشکل دیگر این اصول آن است که آن‌ها، خود، مبتنی بر پیش فرض‌ها و اصول بنیادی‌تر دیگری هستند و نمی‌توان آن‌ها را بنیادی و پایه نامید. این اصول صرفاً مثال‌ها و نمونه‌هایی‌اند که از اصول دیگری استخراج شده‌اند.

۵.۴ تعریف پنجم

برخی چون جان بلاف (John Beloff) در پی آن بودند تا تعریف براد را اصلاح کنند و پدیده فراطبیعی را به گونه‌ای تعریف کنند که با برخی فرضیات علمی و ساختارهایی که زندگی و نظریات ما را تشکیل می‌دهد تعارض دارد. بر این اساس، پدیده P فراطبیعی است «اگر و تنها اگر با برخی مبانی و پیش فرض‌های پذیرفته شده علمی متعارض باشد» (Beloff 1987: 353).

اما چنین تعریفی نمی‌تواند تعریف براد را اصلاح کند. ما در زندگی بسی چهارچوب‌های معرفتی داریم که جزء اصول براد نیستند و با این حال با پدیده‌های ظاهراً فراطبیعی هیچ تعارضی ندارند. برای مثال، اصول حاکم بر منطق قیاسی و اصولی که اعتبار آن‌ها را تضمین می‌کنند؛ اصولی که در مورد صدق ادراکات ما و وجود اذهان دیگرند؛ و نیز اصولی که وجود خود ما را پیش فرض می‌گیرند. بنابراین، این اصول کلی با پدیده‌های فراطبیعی تعارضی ندارند. پس، اگر پدیده‌ای برای فراطبیعی بودن با برخی پیش فرض‌های علمی تعارض داشته باشد، این تعارض در اصول اولیه و بنیادین معرفت علمی نیست، بلکه در برخی اصول فرعی است. حال، باید دید که این اصول کدام‌اند و ویژگی‌های آن‌ها به طور کلی چیست؟ تمام تعاریفی که تاکنون ذکر کردیم در تعریف مشخصه‌ها و ویژگی‌های این اصول ناتوان بودند.

اما قبل از پرداختن به این امر به یکی دیگر از اشکالات اصول براد می‌پردازیم. آیا اصول براد واقعاً از اصول قوانین طبیعی عام‌ترند؟ به عبارت دیگر، آیا اصول براد از اصولی که در

نظریات علمی به کار می‌روند عام‌تر و بنیادی‌ترند؟ پاسخ دادن به این سؤال مهم است، زیرا براد ادعا می‌کند که پدیده‌های ظاهراً فراطبیعی با اصولی عام‌تر از نظریات علمی تعارض دارند و نه خود نظریات علمی و بنابراین پدیده‌ای که با برخی اصول براد تعارض داشته باشد ممکن است با برخی از اصول مبنایی نظریات علمی هم تعارض داشته باشد. لذا اصول براد را نمی‌توان عام‌تر از این اصول دانست. بنابراین، می‌بینیم که براد اشتباه دوکاسه را در این جا تکرار کرده و نتوانسته است تعریفی از پدیده‌های فراطبیعی مبتنی بر امری غیر از تبیین‌ناپذیری علمی ارائه دهد. لذا سؤال این است که آیا قوانین علمی به این دلیل درست‌اند که اصول براد پیش‌فرض آنهاست یا این که اصول براد درست‌اند، زیرا قوانین علمی پیش‌فرض آنهاست.

براد در پاسخ خواهد گفت که فرضیات علمی به این دلیل درست‌اند که اصولی، از جمله اصول محدودکننده پایه، پیش‌فرض آنهاست. این گفته براد می‌تواند از دو طریق به دست بیاید که یکی از آنها قطعاً اشتباه است و دیگری نیز احتمالاً اشتباه است: اول این که براد ادعایی تاریخی کند مبنی بر این که نظریات علمی مبتنی بر پذیرش اصول محدودکننده پایه‌اند، حال آن که می‌دانیم چنین ادعایی در مورد تاریخ علم اشتباه است؛ زیرا این اصول موردقبول عام نیست و حتی موردقبول همه کسانی که به نظریات علمی معاصر باور دارند نیز نیست؛ دوم این که براد ادعا می‌کند آنچه را که به عنوان منطق باورها می‌شناسیم یعنی آنچه ساختار ادراکی و مفاهیم ذهنی ما از جهان را تشکیل می‌دهد گسترده‌تر و وسیع‌تر از آنچه چیزی است که فکر می‌کنیم و بنابراین اگر شناخت بهتری از گستره ساختاری داشته باشیم که دستگاه ادراکی و باورهای ما را تشکیل می‌دهند آن‌گاه به ضرورت تقدم اصول محدودکننده بر نظریات علمی اذعان خواهیم کرد. البته، چنین سیستم ادراکی‌ای مانند سیستم‌های مبتنی بر اصول موضوعه نیست و نمی‌توان گفت که اصول محدودکننده پایه نقش اصول موضوعه را دارند؛ زیرا این اصول به نظریات ناقص و حتی متقابل علمی نیز بی‌تفاوت‌اند. برای مثال، ممکن است این اصول به فیزیک کپرنیک و فیزیک نسبیت بی‌تفاوت باشند. اما اگر این اصول را نپذیریم، مجبوریم از نظریات علمی هم صرف‌نظر کنیم. لذا این که دیده می‌شود برخی مردم در عین این که برخی نظریات علمی مشهور را می‌پذیرند در همان زمان برخی اصول محدودکننده پایه را رد می‌کنند ناشی از این است که آن‌ها نمی‌دانند که این اصول پایه و اساس فهم و ادراک ما از جهان و مبنای نظریات علمی‌اند. بنابراین، نمی‌توان فرع را با رد کردن اصل پذیرفت.

باین که این استنباط از دلایل براد از استنباط اول معقول‌تر است، ولی مبتنی بر باوری اشتباه است و آن این که ساختار مفهومی یا چهارچوب ادراکی ما ساختار منطقی قابل تشخیصی دارد که در آن می‌توان تمایز میان لوازم و پیش‌فرض‌های یک نظریه را تشخیص داد. اما اگر هم بخواهیم پیش‌فرض نظریات علمی را که ساختار آن‌ها بادقت ترسیم شده است از لوازم این نظریات جدا کنیم، باز هم این جداسازی را با استفاده از منطق انجام می‌دهیم که خود، بر سیستم ادراکی ما استوار است و هنوز به‌طور دقیق تعریف نشده است و ابهام دارد و بنابراین نمی‌تواند در ایضاح تمایز میان سیستم‌های ادراکی با لوازم نظریات علمی به ما کمک کند. لذا حتی اگر اصول محدودکننده پایه سیستم ادراکی ما از جهان را تشکیل دهند و همگانی هم باشند، برای این که مبنای سایر باورها و نظریات ما قرار بگیرند نیازی نیست برای همگان واضح و مشخص باشند.

باین حال، حتی اگر این اصول مبنای چند نظریه علمی هم باشند نمی‌توان ادعا کرد که مبنای کل نظریات علمی‌اند. به‌طور کلی، می‌توان گفت که براد به این دلیل چنین تعریفی از پدیده‌های فراطبیعی و اصول محدودکننده پایه ارائه می‌دهد که فکر می‌کند این پدیده‌ها با علوم طبیعی تعارض عمیقی دارند. اما امروزه، با تکیه بر آزمایش‌ها و تحقیقات اشمیت (Schmidt 1978: 463-480)، واکر (Walker 1975: 1-53)، و دابس (Dobbs 1967: 225-254) که سعی کردند نشان دهند علیت معکوس در ادراکات فراحسی و دورجنبانی با علوم فیزیکی معاصر و فیزیک کوانتومی تعارضی ندارد، دیگر نیازی به چنین دیدگاه رادیکالی نیست.

۱.۵.۴ پدیده‌های فراطبیعی و مسئله آگاهی

بدون شک، تعریف پدیده فراطبیعی به چیزی غیر از صرف تبیین‌ناپذیری علمی مربوط است. اما چه چیز؟ در این مورد سرنخ جالبی را در یکی از آثار مایکل اسکریون (Michael Scriven) می‌توان یافت. اسکریون به دنبال این بود که دقیقاً چه چیزی در یک پدیده سبب ماوراءالطبیعی (supernatural) شدن آن پدیده می‌شود. این مفهوم بسیار مشابه مفهوم فراطبیعی (paranormal) در فراروان‌شناسی است. از مضمون آثار و نوشته‌های اسکریون چنین استنباط می‌شود که هر پدیده برای فراطبیعی بودن باید سه شرط را برآورده سازد. و این شروط تعریف ششم را می‌سازند.

۶.۴ تعریف ششم

پدیده P فراطبیعی است اگر و تنها اگر: ۱. در قالب علوم طبیعی معاصر قابل تبیین نباشد؛ ۲. پدیده P با پدیده‌هایی که آنها را متعلق به حیطه‌ای از خاص وجود می‌دانیم که دانشمندان آن را هنوز کشف نکرده‌اند تفاوت زیادی داشته باشد؛ و ۳. پدیده P برخی از ویژگی‌های آگاهی مانند فاعلیت بالقصد یا شخصیت و تفرد را داشته باشد (Scriven 1976: 181-189).

شرط دوم نهاده شده است تا پدیده‌های فراوانی را از منظر علمی کاملاً خاص و غیرعادی کند و علاوه بر این نحوه غیرعادی بودن آنها را هم مشخص کند؛ چراکه از نظر اسکریون نحوه و چگونگی غیرعادی بودن پدیده نیز در تعریف آن پدیده به عنوان پدیده‌ای فراطبیعی بسیار مهم است. باین حال، در شرط دوم عبارت «حیطه خاصی از وجود» بسیار مبهم است. به علاوه، استفاده از این عبارت در صورتی مناسب است که اسکریون زمینه بحث از پدیده‌های فراطبیعی را در حیطه وجودی غیر از وجود طبیعی قرار دهد. بنابراین، شرط دوم تعریف اسکریون از پدیده‌های فراطبیعی نیازمند تحلیل دقیق‌تری است. شاید بتوان گفت این‌که پدیده P از نظر علمی غیرقابل تبیین است به معنای این است که تبیین آن نیازمند مقولات و مفاهیم جدیدی است؛ اما باز هم چنین ملاکی کافی نیست، زیرا بسیاری از پدیده‌های جدید هستند که برای تبیین علمی آنها نیازمند به‌کارگیری مفاهیم و مقولات جدیدی هستیم، اما آنها را نمی‌توان فراطبیعی دانست.^۵

بنابراین، صرف نیازمندی تبیین علمی پدیده P به استفاده از مفاهیم و مقولات جدید نمی‌تواند ملاک تبیین ناپذیری علمی آن باشد، بلکه استفاده از این مفاهیم و مقولات جدید باید منجر به تغییری عمده در دیگر مفاهیم و مقولات هم بشود و برای تبیین علمی پدیده P باید تغییر یا اصلاحی عمده در مورد مفاهیم بنیادین علم، آن‌گونه که اکنون می‌شناسیم، صورت گیرد. بنابراین، شرط دوم تعریف اسکریون را می‌توان این‌گونه اصلاح کرد که پدیده P را نتوان بدون تغییری بزرگ در برخی مفاهیم و مقولات علمی تبیین کرد.

شاید شرط سوم تعریف اسکریون جالب‌ترین شرط این تعریف باشد. این شرط به ما می‌گوید که عجیب و شگفت‌آور بودن یک پدیده گرچه برای فراطبیعی نامیدن آن لازم است، اما کافی نیست. از آن‌جاکه ظهور و حضور آگاهی در تعریف اسکریون شرط لازم است، لذا این تعریف این احتمال را باز نگه می‌دارد که برخی پدیده‌ها در عین شگفت‌انگیز بودن فراطبیعی نباشند. برای مثال، در علم ستاره‌شناسی باین‌که اختروش‌ها و سیاه‌چاله‌ها بسیار شگفت‌آورند، نمی‌توان آنها را فراطبیعی دانست؛ زیرا مؤلفه آگاهی در آنها حضور ندارد.

به نظر می‌رسد که تعریف اسکریون، با همه مزیت‌هایی که دارد، هم‌چنان قابل نقد است. این سه شرط در تعریف، به‌جای آن‌که پدیده فراطبیعی را تحدید کنند، فراروان‌شناسی را محدود می‌کنند. از آن‌جاکه فراروان‌شناسی زیرمجموعه پدیده فراطبیعی است، به این معنا که فقط یکی از رشته‌هایی است که این پدیده را از جنبه‌ای خاص بررسی می‌کند، بهتر است شرط اول و شرط اصلاح‌شده دوم را درمورد پدیده فراطبیعی در نظر بگیریم، اما شرط سوم را مربوط به فراروان‌شناسی بدانیم که مشخص می‌کند کدام‌یک از زیرمجموعه‌های پدیده فراطبیعی فراروان‌شناسانه است. باین‌حال، چنین اصلاحی از تعریف اسکریون باز هم کافی نیست، زیرا چنان‌که دیدیم در بهترین حالت شرط اول و شرط اصلاح‌شده دوم از سه شرط باقی می‌ماند و اگرچه برای تعریف ما ضروری‌اند، اما کافی نیستند. بنابراین، ممکن است پدیده‌های بسیاری باشند که آن‌ها را فراطبیعی ندانیم، اما شرط اول و دوم را برآورده سازند. برای مثال، سیاه‌چاله‌ها یا برخی موضوعات مربوط به فیزیک ذرات زیراتمی باین‌که می‌توانند شرط اول و دوم را برآورده کنند فراطبیعی شمرده نمی‌شوند. اما اگر مردم ببینند که در طول یک شب درختی به سنگ تبدیل شده یا بارانی از خون باریده است آن را فراطبیعی می‌دانند. باید دید که به‌راستی این اختلاف دقیقاً در کجاست؟

ممکن است برخی گفته ما را نقد کنند که مثال‌هایی که از تبدیل درخت به سنگ یا باریدن خون آوردیم مربوط به پدیده‌های موردبحث در فراروان‌شناسی نیستند و به پدیده‌های غیرطبیعی و نه فراطبیعی مربوط‌اند، اما خود پدیده‌های غیرطبیعی هم درجات گوناگونی دارند و برخی از آن‌ها از برخی دیگر غیرطبیعی‌ترند. پدیده بارش خون از پدیده سیاه‌چاله‌ها و پدیده راست‌قلبی^۶ عجیب‌تر است و باین‌حال باز هم صرفاً پدیده‌ای غیرطبیعی و نه فراطبیعی است. شاید یافتن تعریف مقوله پدیده‌های فراطبیعی سخت باشد و فقط یافتن ملاکی برای تمایز میان پدیده طبیعی، پدیده غیرطبیعی، و پدیده فراروان‌شناسانه لازم باشد. در این صورت، تعریف اصلاح‌شده ما از تعریف اسکریون می‌تواند تعریف قابل‌قبولی باشد. بنابراین، در مثال‌های ما اگر درخت به‌جای تبدیل شدن به سنگ بتواند کارهایی انجام دهد که مؤلفه آگاهی در آن حضور داشته باشد، مانند سخن‌گفتن یا سلام کردن به کسانی که از کنار آن می‌گذرند، آن‌گاه می‌توان آن را طبق تعریف اسکریون پدیده‌ای فراروان‌شناسانه نام نهاد.

باین‌حال، هنوز برخی انتقاد می‌کنند که تبدیل شدن درخت به سنگ و بارش خون را نمی‌توان با مسائل علمی مانند سیاه‌چاله‌ها و اختروش‌ها در یک طبقه قرار داد و قیاس ما مع‌الفارق است. برای یافتن تمایز این دو دسته از پدیده‌ها یعنی پدیده بارش خون یا

تبدیل شدن درخت به سنگ و پدیده سیاهچاله یا اختروشها باید ملاک دقیقی بیابیم و به نظر می‌رسد این ملاک در عاملی سوپرتکیو و ذهنی واقع باشد. پدیده بارش خون انتظارات متعارف ما از علم هواشناسی را به دور می‌افکند و با آنها معارض است، اما پدیده سیاهچاله‌ها هیچ تعارضی با هیچ‌یک از انتظارات متعارف ما ندارد. هرچند پدیده سیاهچاله‌ها ممکن است با انتظارات دقیق برخی دانشمندان تعارض داشته باشد، اما با انتظارات متعارف ما تعارضی ندارد. بنابراین، میان انتظارات علمی و انتظارات متعارف باید فرق گذاشت.

بنابراین، به نظر می‌رسد اضافه کردن یک شرط دیگر به شروط اول و دوم تعریف قبلی که مؤلفه سوپرتکیو را هم در فراطبیعی نامیدن یک پدیده در بر بگیرد به دقیق‌تر شدن تعریف ما کمک کند.

۷.۴ تعریف هفتم

پدیده P فراطبیعی است اگر و تنها اگر: ۱. در قالب مفاهیم و مقولات فعلی علوم طبیعی قابل تبیین نباشد؛ ۲. پدیده P را نتوان بدون تغییری گسترده در برخی مبانی، مقولات، و قوانین علمی تبیین کرد؛ و ۳. پدیده P با ادراکات عادی و انتظارات متعارف ما از واقعیت ناسازگار باشد (Tobacyk and Milford 1983: 648-655).

اگر شرط سوم تعریف قبلی را هم به این شروط اضافه کنیم، آن‌گاه تعریف جدید ما به ما می‌گوید که پدیده P پدیده‌ای فراروان‌شناسانه است. شرط سومی که به تعریف قبلی اضافه کردیم انتظار براد را هم در مورد اصول محدودکننده پایه برآورده می‌کند؛ زیرا او این اصول را به دلیل تعارض پدیده‌های فراطبیعی با برخی نظریات مبنایی علمی در نظر نگرفت، بلکه آن‌ها را به این دلیل ذکر کرد که پدیده‌های فراطبیعی با برخی انتظارات متعارف ما در تعارض‌اند.

با این حال، مؤلفه انتظارات متعارف نیز نمی‌تواند به ما کمک کند تا میان پدیده‌های فراطبیعی و غیرطبیعی تمایز دقیقی به دست آوریم، چراکه مبهم است؛ بنابراین ابهام شرط سوم مشکلی اساسی در تعریف ما خواهد بود. ما به ملاکی احتیاج داریم که بتواند هر نوع پدیده فراطبیعی را از پدیده‌های غیرطبیعی تمایز بخشد. ما نمی‌توانیم ادعا کنیم که مفهوم فراطبیعی بودن مفهومی دقیق و واضح است، اما یافتن ملاکی برای تشخیص مصداق این مفهوم برای ما کفایت می‌کند.

مشکل دیگر شرط سوم این است که اشکالی را که قبلاً مبنی بر تغییر درک ما از پدیده فراطبیعی با گذشت زمان عنوان کردیم نیز دارد؛ زیرا انتظارات متعارف علاوه بر این که در طول زمان تغییر می‌کنند، از فرهنگی به فرهنگی دیگر نیز فرق می‌کنند. برای مثال، ممکن است در فرهنگ‌های بدوی بسیاری از پدیده‌هایی که ما فراطبیعی می‌نامیم فراطبیعی نباشند. این امر در مورد پدیده‌های غیرطبیعی و غیرعادی نیز صادق است. تبتیان رؤیابینی آگاهانه را که برای فرهنگ شهرنشین صنعتی امری غریب است امری عادی می‌دانند و مردم تبت به وفور این امر را تجربه می‌کنند. با این حال، تغییرپذیری درک ما از یک مفهوم با طول زمان امری اجتناب‌ناپذیر است. نمونه آن را می‌توان در مفهوم هیپنوتیزم دید که در گذشته آن را مفهومی شیطانی می‌دانستند. اما این امر که برخی فرهنگ‌ها در طول زمان درک خود را از مفهوم یک پدیده تغییر می‌دهند نسبت به تغییری که درک عام و عقلی ما از یک مفهوم می‌تواند داشته باشد کم‌تر مشکل برانگیز است.

علاوه بر این، پدیده‌های طبیعی و غیرطبیعی نیز نسبی‌اند. برای مثال، بارش سنگین برف در آلاسکا امری طبیعی و در پاناما غیرطبیعی است. لذا می‌توان گفت که پدیده فراطبیعی نیز می‌تواند چنین نسبی‌تی را در خود داشته باشد. باینکه بررسی معناشناسانه مفاهیم طبیعی، غیرطبیعی، و فراطبیعی ما را به نسبت این مفاهیم رهنمون شد، اما دلیلی ندارد که میزان این نسبی‌ت در هر سه این مفاهیم به نحو یکسان باشد و ممکن است نسبی‌ت مفهوم فراطبیعی صرفاً تا حد خاصی باشد. بنابراین، می‌توان تعریف زیر را پیش نهاد داد.

۸.۴ تعریف هشتم

پدیده P فراطبیعی است اگر و تنها اگر دراصل نتوان آن را تبیین کرد^۷ (یعنی با هیچ یک از علوم طبیعی قابل تبیین نباشد). یکی از دلایلی که این تعریف را انتخاب کردیم این است که طبق آن اگر دورجنبانی یا ادراکات فراحسی را بتوان در آینده با علوم تجربی تبیین کرد، آن‌گاه آن‌ها هیچ‌گاه فراطبیعی نبوده‌اند. طبق اصل سادگی^۸، این تعریف بهتر از تعریف قبلی است، اما به نظر نمی‌رسد که تعریف پدیده فراطبیعی به صورتی که رایج است و غالباً به کار می‌رود باشد. به نظر می‌رسد برخی فلاسفه نظیر براد و دوکاسه مایل باشند پدیده فراطبیعی را به گونه‌ای تعریف کنند که تبیین آن‌ها در آینده با علوم تجربی ممکن باشد. اگر تعریف اخیر را که پدیده‌های فراطبیعی را ذاتاً تبیین‌ناپذیر به شیوه علمی می‌دانند در نظر بگیریم، آن‌گاه باید وقوع آن‌ها را امری غیرممکن (به معنای نسبی و امروزی آن) بدانیم و این امر

باعث می‌شود جایی برای وجود پدیده‌های فراطبیعی اصیل باقی نماند. به علاوه، این تعریف از فهم عرفی و رایج ما از این پدیده‌ها بسیار دور است.

۹.۴ تعریف نهم

پدیده P فراطبیعی است اگر و تنها اگر تبیین آن فقط با قائل شدن به وجود جهانی فرازمانی و فرامکانی که غیر یا دربرگیرنده جهان مادی است امکان‌پذیر باشد.

به نظر می‌رسد تعریف ما هم مزیت سادگی تعریف هشتم را داشته باشد و هم با درک عرفی از مفهوم پدیده فراطبیعی سازگارتر باشد، زیرا تعریف هشتم پدیده‌های فراطبیعی را دراصل تبیین‌ناپذیر می‌دانست و این به معنای انکار احتمال وقوع چنین پدیده‌هایی بود. اما در این تعریف، با این که آن‌ها را از نظر علوم تجربی (که حوزه آن جهان مادی زمان‌مند و مکان‌مند است) تبیین‌ناپذیر می‌داند، با این حال با شرط پذیرش جهانی فرازمانی و فرامکانی پدیده‌های فراطبیعی را قابل تبیین عقلی می‌داند.

مزیت دیگر این تعریف این است که برخی دیگر از انواع پدیده‌های فراطبیعی مانند پیش‌آگاهی و روشن‌بینی را نیز می‌تواند قابل تبیین عقلی بداند، بدون آن که این پدیده‌ها را این جهانی و از حیث علوم تجربی تبیین‌پذیر بداند.

مزیت دیگر این تعریف این است که بر دو عنصر مشترک همه پدیده‌های فراطبیعی یعنی فرازمانی و فرامکانی بودن آن‌ها تأکید می‌کند. این دو ویژگی پدیده‌های فراطبیعی با آخرین تحقیقات یکی از برجسته‌ترین فراروان‌شناسان آمریکایی، چارلز تارت (Charles Tart)، مطابقت دارد (Tart 2012). مفهوم جهان فرازمانی - فرامکانی نیز مؤید این مطلب است که تمام انواع پدیده‌های فراطبیعی ذاتاً با هم اشتراک دارند و متعلق به بعدی غیر از بعد علیت طبیعی‌اند؛ چراکه زمان‌مند بودن و مکان‌مند بودن علت و معلول یکی از ارکان اساسی علیت طبیعی است.

ممکن است به این تعریف این اشکال وارد شود که برخی از مؤلفه‌های آن مانند جهان فرازمانی و فرامکانی بیش از حد مبهم است؛ اما باید توجه داشت مؤلفه‌های تعریف ما آن قدرها هم مبهم نیستند. مفاهیم فرازمانی و فرامکانی را می‌توان به سادگی در قوانین انتزاعی منطقی تصور کرد. برای مثال، این قانون منطقی که اجتماع و ارتفاع نقیضین محال است قانونی فرازمانی - فرامکانی است، اما تفاوتش با پدیده فراطبیعی این است که چنین احکامی انتزاعی و پیشینی‌اند، حال آن که پدیده‌های فراطبیعی تجربی و غیرانتزاعی‌اند. درباره

عبارت «جهانی که غیر یا دربرگیرنده جهان مادی باشد» نیز باید گفت منظور از کلمه «غیر» این است که جهان فرازمانی و فرامکانی از جهان مادی جداست، هرچند ممکن است گاهی اوقات با هم تلاقی داشته باشند و نتیجه این تلاقی مشاهده پدیده‌های فراطبیعی در جهان مادی باشد. منظور از کلمه «دربرگیرنده» نیز این است که جهان فرازمانی - فرامکانی نه جدا از جهان مادی، بلکه دارای نوعی تقدم بر آن است که در فلسفه اسلامی میرداماد آن را تقدم دهری نامیده است. لذا تعریف ما در مورد این که تمایز جهان فرازمانی - فرامکانی با جهان مادی دقیقاً چگونه است ساکت است و همین امر آن را از پیش فرض‌ها و پیچیدگی‌های غیرضروری بی‌نیاز می‌کند. با وجود این، نباید فراموش کرد ادعای ما صرفاً این است که این تعریف از هشت تعریف قبلی بهتر است، نه این که آن را بهترین تعریف ممکن بدانیم. بنابراین، معتقدیم که راه برای ارائه تعاریف بهتر و دقیق‌تر هم‌چنان گشوده است.

۵. تعریف پدیده‌های فراطبیعی در فلسفه و عرفان اسلامی

از پدیده‌های فراطبیعی در فلسفه و عرفان اسلامی بیش‌تر تحت عنوان «خوارق عادات» یاد می‌شود. «خرق عادت یعنی باطل کردن آنچه عادت بر آن جاری شده [است]» (لاری ۱۳۴۳: ۱۸۰). تعریف پدیده‌های فراطبیعی در فلسفه و عرفان اسلامی بیش‌تر از راه ذکر مصادیق بوده است^۹ و متفکران سعی کرده‌اند تا با ذکر اقسام و انواع خرق عادت آن را تعریف کنند. از این‌رو، در برخی منابع اسلامی در مبحث خوارق عادت میان چهار مفهوم معجزه، کرامت، استدراج، و مخرقه (یا معونه) تمایز نهاده شده است و نباید آن‌ها را با هم خلط نکرد. برخی نیز از نوع دیگری از خوارق عادت با عنوان «ارهاص» نام برده‌اند که آن را می‌توان تحت مقوله معجزه یا کرامت دانست (جرجانی ۱۳۶۸: ۶۷). برخی دیگر هم چون غزالی «اهانت» را نیز نوعی دیگر از خوارق عادت دانسته‌اند که آن را نیز می‌توان تحت مقوله استدراج دانست (غزالی ۱۳۶۱: ۲۱۲).

قدیم‌ترین کتابی که در تاریخ تصوف از خوارق عادت نام برده کتاب *اللمع*، اثر ابونصر سراج توسی، است که در آن از آیات، معجزات، و کرامات به‌عنوان اقسام خوارق عادت یاد شده است. ابونصر از سهل بن عبدالله تستری نقل می‌کند که «الآیات لله و المعجزات للانبیاء و الکرامات للاولیاء» (سراج توسی ۱۳۸۲: ۳۴۹). نقل قول دیگری نیز از سهل بن عبدالله تستری در کتاب *طبقات الصوفیه* ذکر شده است که در آن، علاوه بر سه قسم یادشده، معونات و تمکین را هم از اقسام خوارق عادت می‌شمارد:

پدیده فراطبیعی: برسنجش و بازسازی تعریفها (اکبر امیری و مهدی عظیمی) ۵۱

«الضرورة للأنبياء و القوام للصدیقین و القوت للمومنین و المعلوم للبهائم و الآیات لله و المعجزات للأنبياء و الكرامات للاولياء و المعونات للمريدین و التمکین لاهل الخصوص» (ابونعیم اصفهانی ۱۴۰۵ ق: ۱۹۸).

اثر دیگری که به خواری عادات اشاره کرده است کتاب *التعرف*، نوشته ابوبکر کلابادی، است. مستملی بخاری در شرحی که بر آن نگاشته است می‌گوید:

للأنبياء معجزات و للأولياء كرامات و للأعداء مخادعات. معنی این سخن آن است، والله أعلم، که: آن چیزی که پدید آمد انبیاء را مثل آن اولیاء را پدید آید و اعداء را پدید آید. ولكن ظهور آن مر انبیاء را معجزه ایشان باشد و مر اولیاء را کرامت باشد و مر اعداء را خداع باشد. به صورت یکسان باشند و لكن القاب مختلف باشند از بهر اختلاف معانی را (مستملی بخاری ۱۳۶۳: ۹۸۵).

نکته جالب این است که در متون عرفانی آیات نیز جزء خواری عادات به‌شمار می‌آیند و مخلوقات نقشی در آن ندارند. بنابراین، خواری عادات را می‌توان در به دو دسته کلی تقسیم کرد. در دسته اول مخلوقات نقشی ندارند و خرق عادت مختص خداوند است؛ اما در دسته مخلوقات هم نقش دارند. دسته اول آیات نام دارند و دسته دوم به معجزات، کرامات، استدراج، معونات، و مخرقه تقسیم می‌شوند. در برخی منابع به‌جای استدراج از مکر و مخادعه نیز نام برده است. اصطلاح مخرقه در آثار شیخ جام نامقی به‌کار رفته است. از نظر او، خواری عادات به دو دسته تقسیم می‌شوند: یا ایجاد آن‌ها موقوف به اسباب و وسایل نیست یا است. معجزه، کرامت، و استدراج، هر سه، فعل حق و خدای متعال هستند و فقط به‌واسطه بشر ظهور می‌یابند. اما دسته دوم که خرق عادت است موقوف به ابزار و وسایل و بدون آن‌ها ایجاد نخواهد شد مخرقه نام دارد.

مخرقه بر هیچ عاقل نتوان بست به کرامات، از بهر آن‌که تا آن وقت که او آن‌همه اسباب دروغ و بطلان درپیش نهد او را آن خود روان نگردد و چون عاقل و خردمند درنگرد داند که حق و باطل به یک جای فراهم نیاید و آن جمله در کتاب‌های نیرنجات درست، و کتاب محمد زکریا از آن نوع است (جام نامقی ۱۳۶۸: ۱۳۰).

جام در ادامه می‌گوید:

مخرقه از خرقه گرفته‌اند. خرقه از آن‌رو گویند که سوراخ دارد و پاره‌پاره باشد. دیگر دروغ و فرایفته را مخرقه گویند. و آن را مخرقه از آن‌رو گویند که از هر جا فراهم آرند. پاره‌ای از سحر، پاره‌ای از دروغ، و پاره‌ای از شعوه، و پاره‌ای از بددینی، و پاره‌ای از

جهود، و پاره‌ای از ترسایی، و پاره‌ای از گبری. از هر کیشی و از هر کتابی چیزی فراهم آرند و پاره از قول هاروت و ماروت و استاد مهین - ابلیس ملعون. او نیز استادی و صفت خویش فرانماید و از هر چیزی در هم کشند و آن‌همه دروغ‌ها جمع کنند و آن را مخرقه نام کنند و مخرقه از آن جاست و جمله اسباب شر است و همه اسباب شر بیاید تا مخرقه بتوان کرد (همان).

با این حال، از نظر جام نامقی برخلاف مخرقه کرامات نیازی به اسباب ندارند:

کرامات را هیچ اسبابی نباید. اصل کرامات بی‌اسبابی است و اصل مخرقه، همه، اسباب و دروغ است. هر چه از اسباب دور است کرامت است و هر چه اسباب دارد مخرقه است. اگر کسی خواهد که مخرقه نماید بی‌اسباب نتواند و به حاصل نیاید. اما کرامات بی‌سبب روا باشد و بی‌سبب از شبهت دور بود و اصلی‌تر و کسی را در آن هیچ سخن نباشد (همان).

تقسیم دیگری از خوارق عادت را در برخی دیگر از متون عرفانی و کلامی مانند *نفحات الانس* جامی و *تفسیر کبیر فخر رازی* می‌توان مشاهده کرد. در این تقسیم، خوارق عادت یا مقرون به دعوی‌اند یا خیر. خوارق عادت مقرون به دعوی بسته به نوع دعوی متفاوت‌اند. اگر دعوی الهیت باشد، استدراج نام می‌گیرد. اگر دعوی نبوت باشد، در صورت صادق بودن، معجزه و در صورت کاذب بودن، استدراج نام دارد. اگر دعوی ولایت باشد کرامت و اگر دعوی سحر باشد مخرقه نام می‌گیرد. قسم دوم خوارق عادت، یعنی قسمی که مقرون به دعوی نیست، یا از انسانی صالح سر می‌زند که در اصطلاح به آن معونت می‌گویند یا از انسانی خبیث سر می‌زند که باز هم در مقوله استدراج واقع می‌شود. مثال نوع اول از قسم اول، یعنی خوارق عادت که مقرون به دعوی الهیت است، خوارق عادت است که فرعون در گذشته انجام داد و دجال در آینده انجام می‌دهد (همان).

همان‌طور که مشاهده می‌شود، تعاریف پدیده خرق عادت در فلسفه و عرفان اسلامی که معادل مفهوم پدیده فراطبیعی در فراروان‌شناسی است مبتنی بر ذکر مصادیق و اقسام این پدیده است و متأسفانه تلاش چندانی برای تعریف مفهومی آن صورت نگرفته است و یکی از دلایلی که تحقیقات و آثار مسلمانان در زمینه تبیین پدیده‌های فراطبیعی از دیگر زمینه‌ها کم‌رنگ‌تر است و موفقیت زیادی نداشته است می‌تواند فقدان تعریف مفهومی دقیق از پدیده فراطبیعی باشد. دغدغه اصلی بیش‌تر متکلمان و عرفای اسلامی در پرداختن به این پدیده‌ها مشخص کردن دامنه و نسبت آن با معجزات انبیاء و کرامات

اولیاء بوده است و نه فهم ماهیت و چیستی وجود فی نفسه آن، صرف نظر از نسبتش با اعتقادات دینی و مذهبی. لذا حتی برای تحقیقات کلامی و دینی در زمینه خوارق عادت نباید به تعریف از راه ذکر مصادیق اکتفا کرد و تعریف مفهومی دقیقی از این پدیده‌ها ضرورت دارد.

۶. نتیجه‌گیری

اولین گام در تبیین پدیده‌های فراطبیعی تلاش برای رسیدن به تعریفی دقیق از این پدیده‌هاست. در فراروان‌شناسی تعاریف مفهومی مختلفی از این پدیده‌ها ارائه شده است که عمدتاً مبتنی بر تبیین ناپذیری علمی‌اند. تعریف مبتنی بر معیار تبیین ناپذیری علمی در صورتی که مقید به زمانی خاص باشد، آن‌گاه پدیده‌هایی غیر از پدیده‌های فراطبیعی را نیز در بر می‌گیرد و شرط مانع اغیار بودن را ندارد. اگر هم مقید به زمانی خاص نباشد و پدیده فراطبیعی را مطلقاً از لحاظ علمی تبیین ناپذیر تعریف کنیم و هیچ محدودیت زمانی برای این تبیین ناپذیری قائل نشویم آن‌گاه به نظر می‌رسد که امکان وقوع این پدیده را انکار کرده‌ایم. تعریف براد از پدیده فراطبیعی که مبتنی بر اصول محدودکننده پایه است نیز نمی‌تواند تعریف مناسبی باشد؛ چراکه اولاً براد تعداد دقیق این اصول را مشخص نمی‌کند و فهرستی که از این اصول ارائه می‌دهد ناقص است؛ ثانیاً در پایه بودن این اصول تردید وجود دارد و نمی‌توان گفت که این اصول عام و قوانین علمی خاص‌اند؛ و ثالثاً حتی اگر این اصول عام و قوانین علمی خاص باشند تمایز میان آن دو مقدور نیست، چراکه این تمایز باید با منطق صورت گیرد که خود مبتنی بر اصول محدودکننده پایه و در نتیجه مبهم است. بنابراین، نمی‌توان پدیده فراطبیعی را این‌گونه تعریف کرد که با اصول علمی و اصول محدودکننده پایه ناسازگار است. به نظر می‌رسد در میان هشت تعریف ارائه شده تعریف مایکل اسکریون از پدیده فراطبیعی از سایر تعاریف دقیق‌تر باشد، چراکه مؤلفه آگاهی را نیز در تعریف خود داخل می‌کند. با این حال، شرط دوم این تعریف که پدیده‌های فراطبیعی را مربوط به حیطه خاصی از وجود می‌داند بسیار مبهم است و از ارزش تعریف او می‌کاهد. اما با اصلاح این تعریف و ایجاد تمایز میان پدیده فراطبیعی و پدیده فراروان‌شناسانه می‌توان این نقص را تاحدی جبران کرد. در فلسفه و عرفان اسلامی نیز مباحث ارزش مندی در زمینه پدیده فراطبیعی وجود دارد، ولی این مباحث دو مشکل عمده دارند که یکی وابستگی آن‌ها به مسائل اعتقادی و کلامی و نبود تحقیق مستقل و

پدیدارشناسانه است؛ و مشکل دیگر مبتنی بودن اکثر این تعاریف بر ذکر مصادیق و عدم ارائه تعریف مفهومی دقیق از این پدیده است. از آنجاکه در هشت تعریف اول معیار تبیین ناپذیری علمی لااقل یکی از اجزای کلیدی تعریف پدیده فراطبیعی را تشکیل می‌دهد، تازمانی که تعریف واضح و دقیقی از علم و محدوده آن نداشته باشیم، هیچ‌یک از آن‌ها را نمی‌توان تعریف مناسبی برای پدیده فراطبیعی دانست. باوجوداین، به نظر می‌رسد تعریف نهم، یعنی تعریفی که ما ارائه داده‌ایم، از آنجاکه مبتنی بر تبیین ناپذیری علمی نیست، این نقص را ندارد و دارای مزیت‌هایی است که حتی تعریف اسکریون نیز فاقد آن است. سادگی، جامعیت، و سازگاری با فهم عرفی از مزیت‌های مهم این تعریف بر تعاریف پیشین است و لذا تا رسیدن به تعریف کاملاً دقیق از این پدیده‌ها تعریف نهم از سایر تعاریف بهتر و دقیق‌تر است.

پی‌نوشت‌ها

۱. در پدیده تجسم اشباح یا ارواح دو علت وجود دارد که یکی مربوط به شبیح یا روح مشاهده‌شده است و دیگری مربوط به شخص مشاهده‌کننده و نحوه تجسم شبیح یا روح در ذهن اوست.
۲. اخترشناسان با مطالعه دریافته بودند که نزدیک‌ترین نقطه مدار سیاره عطارد به خورشید در هر دور حرکت سالیانه سیاره تغییر می‌کند و این تغییر هیچ‌گاه دو بار پشت‌سر هم در یک نقطه خاص اتفاق نمی‌افتد. آن‌ها بیش‌تر این بی‌نظمی‌ها را به حساب اختلال ناشی از کشش سیاره‌های مجاور عطارد می‌گذاشتند! مقدار این انحراف برابر ۴۳ ثانیه قوس بود. لووریه این موضوع را در سال ۱۸۴۵ کشف کرد، اما تبیین آن با ارائه نظریه نسبت عام فراهم شد. این فرضیه با اتکابی که بر هندسه ناقلیدسی داشت نشان داد که حضيض هر جسم دَوَران‌کننده حرکتی دارد علاوه‌بر آنچه اسحاق نیوتن گفته بود. وقتی که فرمول‌های آلبرت آینشتاین را در مورد سیاره عطارد به‌کار بردند دیدند که با تغییر مکان حضيض این سیاره سازگاری کامل دارد.
۳. آزمایش مایکلسون - مورلی یکی از مهم‌ترین و مشهورترین آزمایش‌های تاریخ فیزیک است که در سال ۱۸۸۷ میلادی آلبرت مایکلسون و ادوارد مورلی انجامش دادند. این آزمایش راه را برای پذیرش نظریه نسبیت خاص که آینشتاین در سال ۱۹۰۵ ارائه داد هموار کرد. آزمایش مایکلسون - مورلی را معمولاً نخستین شاهد قوی برای رد نظریه اتر می‌دانند. آلبرت مایکلسون بابت این آزمایش جایزه نوبل فیزیک را در سال ۱۹۰۷ از آن خود کرد.
۴. هر پدیده‌ای که ظاهراً فراطبیعی باشد می‌تواند در واقع هم فراطبیعی باشد و بالعکس. بنابراین، قید «ظاهراً» لزوماً به‌معنای این نیست که این پدیده‌ها در واقعیت فراطبیعی نیستند.

پدیده فراطبیعی: برسنجش و بازسازی تعریفها (اکبر امیری و مهدی عظیمی) ۵۵

۵. برای مثال، ماده تاریک یا گرانش از این دست پدیده‌ها هستند یا این که زمین‌شناسان درباب تکنوتیک صفحه‌ای مفهوم فرورانش را برای تبیین خطوط کرانه‌ای زمین به‌کار بردند که در علم زمین‌شناسی مفهومی جدید به‌شمار می‌رفت.
۶. راست‌قلبی (dextrocardia) عارضه‌ای مادرزادی است که در آن قلب در سمت راست بدن قرار می‌گیرد.
۷. تعریف اروین از پدیده فراطبیعی نیز تقریباً در این دسته از تعاریفات جای می‌گیرد. از نظر اروین، پدیده‌ای فراطبیعی است که تبیین آن از نظر علم فیزیک غیرممکن باشد (Irwin 1993).
۸. اصلی است که می‌گوید، در میان چند تبیین با احتمال درستی یک‌سان، بهترین تبیین ساده‌ترین تبیین است.
۹. در منطق سه نوع تعریف وجود دارد: تعریف لغوی، تعریف مفهومی، و تعریف از راه ذکر مصادیق.

کتاب‌نامه

- ابونعیم اصفهانی، احمد بن عبدالله (۱۴۰۵ ق)، *حلیة الأولیاء و طبقات الأصفیاء*، ج ۱۰، بیروت: دار الفکر.
- جام نامقی، شیخ احمد (۱۳۶۸)، *أنیس التائبین*، تهران: توس.
- جرجانی، السید الشریف عبدالمحمد (۱۳۶۸)، *التعریفات*، تهران: ناصرخسرو.
- سراج توسی، ابونصر (۱۳۸۲)، *اللمع فی التصوف*، ترجمه مهدی محبتی، تهران: اساطیر.
- غزالی، ابوحامد محمد (۱۳۶۱)، *کیمیای سعادت*، تهران: علمی و فرهنگی.
- لاری، عبدالغفور (۱۳۴۳)، *تکلمة نفحات الأنس*، افغانستان: انجمن جامی.
- مستملی بخاری، ابوابراهیم اسماعیل بن محمد (۱۳۶۳)، *شرح التعرف لمذهب التصوف*، تهران: اساطیر.

- Beloff, J. (1978), "Explaining the Paranormal, with Epilogue-1977", in: J. Ludwig (ed.), *Philosophy and Parapsychology*, Buffalo, New York: Prometheus Books.
- Broad, C. D. (1962), *Lecture on Psychical Research*, London: Routledge and Kegan Paul.
- Broad, C. D. (2009), *The Relevance of Psychical Research to Philosophy*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Dobbs, A. (1967), "The Feasibility of Psychical Theory of ESP", in: J. R. Smythies (ed.), *Science and ESP*, London: Routledge and Kegan Paul.
- Ducasse, C. J. (1945), "Paranormal Phenomena, Nature and Man", *JASPR* 45.
- Irwin, H. J. (1993), "Belief in the Paranormal, a Review of Empirical Literatur", *The Journal of American Society for Psychical Research*, vol. 87, no. 1.
- Schmidt, H. (1978), "Can an Effect Precede its Cause? A Model of the Non-causal World", *Foundation of Psychic*, vol. 8, no. 5-6.

- Scriven, M. (1978), "Explanation of the Supernatural", in: S. C. Thakur (ed.), *Philosophy and Psychical Research*, New York: Humanities Press.
- Smythies, J. R. (ed.) (1967), *Science and ESP*, London: Routledge and Kegan Paul.
- Tart, C. T. (2012), *The End of Materialism*, Berkeley: Fearless Books.
- Thakur, S. D. (ed.) (1976), *Philosophy and Psychical Resreach*, New York: Humanities Press.
- Tobacyk, J. J. and G. Milford (1983), "Belif in Paranormal Phenomen: Assesment Instrument Development and Implications for Personality Functioning", *Journal of Personality and Social Psycholog*, vol. 24, Issue 2.
- Walker, E. H. (1975), "Foundations of Parapsychical and Parapsychological Phenomena", in: L. Oteri (ed.), *Quantom Phisics and Parapsychology*, New York: Parapsychology Foundation.
- Abu Naeem Isfahani, Ahmad Ibn Abdullah (1405), *Hilyat al-Awliya va Tabaqat al-Asfiya*, vol. 10, Beirut: Dar al-Fikr [In Persian].
- Ghazali, Abu Hamed Mohammad (1361), *Kimiaye Sa'adat*, Tehran: Elmi- Farhangi [In Persian].
- Jam Namghi, Sheikh Ahmad (1368), *Anis Al-Taebin*, Tehran: Toos [In Persian].
- Jorjani, Al-Sayyid Al-Sharif Abdul Mohammad (1368), *Definitions*, Tehran: Nasser Khosrow [In Persian].
- Lari, Abdul Ghafoor (1343), *Completion of Nafhat Al-Ans*, Afghanistan: Anjoma-e Jami [In Persian].
- Mustamali Bukhari, Abu Ibrahim Ismail ibn Mohammad (1363), *Explanation of the Definition of the Religion of Sufism*, Tehran: Asatir [In Persian].
- Siraj Tousi, Abu Nasr (1382), *Al-Lama Fi Al-Tasuf*, trans. Mehdi Mohabbaty, Tehran: Asatir [In Persian].